

DRITAN EGRO

**KOSOVA DHE ISA BOLETINI, SIPAS GAZETËS ZYRTARE
XHORTURKE “TANIN” (1910)**

Tubimi shkencor për figurën e Isa Boletinit shënon një rast të mirë që edhe një herë të ndalemi sa te personaliteti i Boletinit dhe vendi i tij në historinë e shqiptarëve, po aq edhe te roli i personaliteteve historike në përgjithësi në historinë e një kombi.

Qysh në fillim të viteve '90, shumë dashamirës së historisë, me të drejtë, duke marrë shkas nga niveli i historiografisë shqiptare, pra nga ajo se sa kjo historiografi i përgjigjej pyetjeve të shtruara qoftë nga intelektualët qoftë nga publiku i gjerë, filluan të kritikonin deri në asgjësim si punën e bërë deri në atë kohë për ndriçimin e historisë kombëtare shqiptare, ashtu edhe shumë nga figurat dhe personalitetet kryesore shqiptare që në fakt kanë mbajtur mbi shpinë peshën e procesit të shtetformimit dhe të shtetndërtimit të shqiptarët. Në vend që të kërkonin e të stimulonin rrugët dhe qasjet profesionale për të njohur historinë shqiptare, por edhe më gjerë atë të rajonit me të cilën ajo është e lidhur pazgjidhshmërisht, ata iu drejtuan kritikës duke pasur si qëllim jo njohjen me gjithë dritë-hijet të proceseve, fenomeneve dhe të personaliteteve të tyre brenda kuadrit historik kur ata kanë jetuar, por rigroposjen e tyre për të mos luajtur më atë rol dhe për të mos gëzuar atë prestigj që ata realisht e kanë gëzuar kur kanë qenë gjallë apo dhe në vitet e para të pasvdekjes. Nga ky rast i imunizuar nuk ka qenë as Gjergj Kastrioti, Skënderbeu. Fenomeni i bastardizimit të figurave të heronjve është një dukuri, e cila është zhvilluar në tre etapa që kanë ndjekur njëra tjetrën: së pari, objektiv ka qenë *thjeshtëzimi* i historisë, dhe së dyti *vulgarizimi* i saj. Këto etapa e kanë dhënë rezultatin e tyre me fazën e tretë, atë dëshpëruese: “shqiptarët janë popull pa histori dhe pa figura të rëndësishme historike”.

Rastet e historishkrimit biografik në kohën e Enver Hoxhës, për motive të pastra ideologjike, dhe ajo e shkrimit të biografive në Kosovën e Jugosllavisë për motive të pastra patriotike, tashmë duhet t’ia lënë vendin përpjekjeve profesionale për t’i vendosur këto personalitete në

vendin që u takon. Pjesë e historisë nuk janë vetëm figurat pozitive, por edhe ato negative, të cilat kanë të drejtën të analizohen po aq sa figurat pozitive.

Çdo studim shkencor parakupton kërkim të thellë që sfidon hapur atë çka është thënë më parë, duke e pohuar, duke e kundërshtuar, por detyrimisht duke e ngritur nivelin e njohjes më lart. Përdorimi politik i historisë, për të mirë apo për të keq, është një nga rreziqet me të cilat përballen jo vetëm populli shqiptar, por i gjithë rajoni i Ballkanit.¹

Qasja profesionale dhe mendimi filozofik, që kupton dhe analizon periudhën historike, janë dy nga komponentët më të rëndësishëm dhe të domosdoshëm që do t'i bëjë studimet historike shqiptare të konkureshme në botë.

*

*   *

Revolucioni Xhonturk, i vitit 1908 dhe fryma liberale që garantoj për disa kohë sukcesi i tij, shënon një moment të rëndësishëm në marrëdhëniet osmano-shqiptare, moment i cili meriton një njohje më të madhe dhe më të thellë, pasi shënon momentin kur, falë rendit të ri që u krijua brenda shtetit osman, këto marrëdhënie u bënë edhe më të komplikuar se më parë. Megjithatë, në këndvështrimin osman një gjë mbeti e pandryshuar: vlerësimi gjeostrategjik për shqiptarët si kolona që mbante gjallë në Ballkan sundimin e rrënuar osman; kurse shqiptarët, në kuadrin e lirisë (Hürriyet), për të cilën kishin dhënë kontributin e tyre të madh, tashmë prisnin një shkallë më të lartë emancipimi kombëtar, në të gjitha fushat. Kjo kontradiktë themelore për nga interesat i shoqëroi marrëdhëniet osmano-shqiptare deri në vitet 1920-1921. Në fakt, në qasjen politike osmane ndaj shqiptarëve, viti 1908 nuk shënon ndryshim radikal kursi, pasi Perandoria Osmane me një përvojë të madhe shtetadministrimi në territore multietnike,² nga ana e saj kërkonte t'i përdorte shqiptarët për interesat e saj, veçanërisht kapacitetin e tyre luftarak.³ Vetëm lëvizja që u shoqërua me ardhjen në fuqi të Ataturkut në

¹ I. Tekeli, *Siyasetçilerin Tarihle İlişki Kurma Ahlakı Üzerine, Cogito* (Tarihyazıcılığı), sayı 73/ Bahar 2013, İstanbul, f. 283-304.

² R. Davison, "Nationalism as an Ottoman Problem and the Ottoman Response", *Nationalism in a non-National State*, eds. W. W. Haddad & W. Ochsenswald, Ohio State University Press 1977, f. 25-56.

³ Âtıf Hüseyin Bey, *Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri: Hususi Doktoru Âtıf Hüseyin Bey'in Hatıraları (1909-1918)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, f. 254.

fillim të viteve '20 e ndryshoi cilësisht natyrën e marrëdhënieve turko-shqiptare.⁴

Gjithsesi, çlirimi nga sundimi perandorak osman në fund të dekadës së parë të shek. XX i ngjante një medaljeje me dy faqe: nga njëra anë, ishte çlirim nga një sundim disa shekullor perandorak por që shqiptarët i konsideronte si një element etnik me rol të rëndësishëm për të ardhmen dhe përparimin e Perandorisë; pra, në logjikën politike osmane shqiptarët përbënin kolonën mbështetëse më të vlefshme të këtij shteti,⁵ pasi shkëputja e shqiptarëve parakuptonte fundin e sundimit osman në Ballkan. Nga ana tjetër, pavarësia e shqiptarëve nga shteti osman parakuptonte ballafaqimin e vetë shqiptarëve me sfidat e kohës, domethënë përballjen e vetme të shqiptarëve me shtetet fqinje, dhe përtej tyre përballjen me Fuqitë e Mëdha që i mbështesnin hapur ato. Por pavarësia do të parakuptonte edhe marrëveshje me veten aq e nevojshme për të unifikuar qëndrimet me të cilat Shqipëria do të dilte e vetme përballë fqinjëve dhe Fuqive të Mëdha.

Marrëdhënia e dyzuar shqiptaro-osmane prej afro një shekulli kushtëzohej nga fakti që osmanët ishin si armiku i shqiptarëve, ashtu edhe miku i vetëm i tyre për kohën. Ky dyzim shprehet qartë në traktatet historiko-politike të Pashko Vassës (1879)⁶ dhe Sami Frashërit (1899).⁷ Lufta e Parë Ballkanike *de jure* filloi për të zburat osmanët nga Ballkani, ndërsa *de facto* për t'i dhënë fund përgjithmonë realitetit shqiptar në rajon. Shqiptarët shpallën krijimin e shtetit të tyre të pavarur në nëntor 1912, si hapin vendimtar që dëshmonte në vazhdimësi kapacitetin e tyre të mendimit dhe veprimit politik, ndonëse në ato kushte historike ky akt i

⁴ H. Özcan, *Atatürk Dönemi Türkiye-Arnavutluk İlişkileri, 1920-1938*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011.

⁵ Ahmet Şerif, *Arnavutluk'da, Sûriye'de, Trablusgarb'de Tanîn*, hazırlayan M. Ç. Börekçi, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, f. 7.

⁶ Kjo vepër në vitin 1879 u botua njëkohësisht në frëngjisht në Stamboll: Wassa Effendi, *Études sur l'Albanie et les albanais*, Constantinople: 1879; dhe në Francë: idem., *La vérité sur l'Albanie et les albanais. Etudes historique et critique*, Paris: 1879; në anglisht: idem, *The Truth on Albania and the Albanians. Historical and Critical Issues*, London: 1879; dhe në gjermanisht: idem, *Albanien und die Albanesen. Eine historisch-kritische studie*, Berlin: 1879. Versioni shqip i përkthimit nga frëngjishtja i shoqëruar me komentim u botua prej Mehdi Frashërit: Vassa Efendi, *E vërteta mbi Shqipërinë dhe shqiptarët*, Tiranë: Shtypshkronja Tirana, 1935.

⁷ Sami Frashëri, *Shqipëria çka qenë, ç'është e ç'do të bëhetë ? (Mendime për shpëtimin të mëmëdheut nga reziket që e kanë rethuarë)*, Bukuresht: 1899.

dha vetëm një zgjidhje të pjesshme çështjes shqiptare. E vërteta është që shqiptarët, menjëherë pas Shpalljes së Pavarësisë mbetën të vetëm në prag të një lufte botërore, e një lufte që nuk ishte e tyrja dhe kurrsesi nuk deshën të përfshiheshin në të. Ata mbetën të vetëm dhe më të dobët se kurrë më parë. Në këtë kontekst gazetari xhonturk, Ahmet Sherif, që vizitoi Vilajetin e Kosovës në vitin 1910, viset e banuara nga shqiptarë i quan *toka jetime*.⁸

*

* *

Gazetari turk u dërgua nga gazeta *Tanin*, organ i propagandës zyrtare xhonturke, të vizitonte Kosovën vitin 1910, pasi, siç shprehet ai, Kosova dhe situata në Shqipëri fitoi rëndësi të madhe,⁹ madje aq të madhe sa zhvillimet në Kosovë ngjallën ankth në Stamboll. Por, duke përfutur nga fakti që shqiptarët nuk kishin nga pas mbështetjen konstante të ndonjë fuqie të madhe, Stambolli përpigjej ta minimizonte peshën e ngjarjeve që po ndodhnin në Kosovë para syve të opinionit osman të kohës. Ky korrespondent lufte citon ministrin osman të Luftës, Mahmut Şevket Pashën, të cilin ai e takoi personalisht, i cili i tha: "... [e sheh] nuk po dëgjoni krisma pushke. Stambolli mendon sikur këtu çfarë po ndodh".¹⁰ Gjithsesi gazetari xhonturk i nisur enkas nga Stambolli për të parë dhe kuptuar problemin shqiptar shprehet se ishte e domosdoshme që shteti osman të tregonte fuqinë e tij në këtë pjesë të territoreve osmane.¹¹ Çështja shqiptare, sipas tij, duhej zgjidhur sipas urdhrave të prerë të Stambollit, që sugjeronin përdorim të kontrolluar të forcës.¹² Më tej ai shton: "Kjo popullsi nuk mund të shtrohet veçse me forcë. Të dalësh kundër kësaj politike do të thotë të tradhtosh interesat e Perandorisë Osmane".¹³ Ndaj situata e krijuar për osmanët parashikohej të qetësohej përmes masave të mëposhtme:

1. Çarmatosja e popullsisë shqiptare, si e qytetarëve ashtu edhe e malësorëve; përndryshe ata do të dënoheshin nga Gjykata e Gjendjes së Shtetdrethimit me 5 vjet punë të detyruar.¹⁴ Shqiptarët e Kosovës i

⁸ A. Şerif, *Arnavutluk'da, Sûriye'de, ...*, f. 3.

⁹ *Po aty*, f. 1.

¹⁰ *Po aty*, f. 3.

¹¹ *Po aty*, f. 3.

¹² *Po aty*, f. 1.

¹³ *Po aty*, f. 31.

¹⁴ *Po aty*, f. 10, 13.

fshihnin armët dhe municionet, jo vetëm nëpër shtëpitë e tyre, por edhe nëpër kubetë e xhamive; madje, po t'i pyesësh fëmijët dhe gratë – shprehet gazetari turk, ata ishin të prirur të të gënjejnë për të mos treguar vendin e saktë se ku gjenden ato.¹⁵ Ndaj për të vendosur rendin dhe qetësinë duhet bërë gjithçka – përfundon ai.

2. Kullat e shqiptarëve, vijon gazetari turk, janë ndërtuar për dy funksione: strehim dhe mbrojtje, nuk janë projektuar për të banuar, por për të qenë kështjella.¹⁶ Në këtë kuadër, popullsisë i ishte dhënë urdhri të zgjeronte frëngjitë e kullave dhe t'i kthente ato në dritare. Kjo ishte e domosdoshme sidomos në Pejë dhe në rajonet malore, ku edhe numri i kullave ishte më i madh.¹⁷ Në fshatin e Sulejman Batushës, kullën e tij dhe të vëllait të tij, por edhe kullat e larta të fshatit osmanët i kishin shkatërruar me lëndë shpërthyes.¹⁸

3. Rekrutimi i të rinjve shqiptarë për të luftuar larg territoreve shqiptare. Në kthim ata do të ndikonin mes bashkëqytetarëve të tyre përmes kulturës perandorake osmane dhe edukatës ushtarake që do të kishin marrë.¹⁹

Cinizmi i gazetarit xhonturk shkon edhe më tej kur pasqyron edhe qëndrimin e prerë osman ndaj shqiptarëve:

“... fishekët që dalin nga pushkët dhe predhat që dalin topat, në vendet që bien mbjellin qytetërim. Ky realitet ishte një domosdoshmëri përballë injorancës së shqiptarëve, një domosdoshmëri e fundit në fatin e Shqipërisë”.²⁰

Gjithsesi, debati mes shqiptarëve për të ardhmen politike të Shqipërisë dhe shqiptarëve zhvillohej në dy plane: në atë intelektual dhe në atë në terren. Debatet në Parlamentin Osman për çështjen shqiptare i drejtonin Ismail Qemali, Myfit Libohova, Hasan Prishtina dhe Nexhip Draga. Kosova e kësaj kohe i kishte krerët e saj politikë, respektivisht Nexhip Dragën për negociata në tavolinë, Hasan Prishtinën për veprim politik dhe Isa Boletinin për luftën e armatosur.

Kosova në të gjitha rastet në këto shënime udhëtimi identifikohet me emrin Shqipëri, madje më specifikisht si Shqipëria e Veriut.²¹

¹⁵ *Po aty*, f. 14.

¹⁶ *Po aty*, f. 27.

¹⁷ *Po aty*, f. 13-14.

¹⁸ *Po aty*, f. 8.

¹⁹ *Po aty*, f. 14.

²⁰ *Po aty*, f. 7.

²¹ *Po aty*, f. 18.

Gazetari turk në kuadrin e këtij udhëtimit në Vilajetin e Kosovës jep të dhëna të çmuara edhe për krahina që sot nuk janë pjesë e shtetit të Kosovës; ai vizitoi Ferizajn, Prizrenin, Gjakovën, Pejën, Mitrovicën, por edhe Novi Pazarin, Senicën, Prepolin, Tashllëxhan, Kolashinin, Beranen dhe Tërgovishtën.²² Shqiptarët, shprehet ai, ndonëse myslimanë, janë krejt të ndryshëm nga popullsia që banonte në fshatrat e Anadollit.²³ Sipas tij, shqiptarët kanë një edukatë kombëtare, madje një edukatë të fortë.²⁴ Kanë lidhje të forta mes tyre; vetëdija e fortë etnike i çon ata drejt ruajtjes së karakterit të tyre kombëtar.²⁵ Porse, sipas tij, jo të gjithë shqiptarët ishin rebelë, kryengritës. Ndaj përfundon ai, burimi i fuqisë së tyre kryengritëse duhet kërkuar jo në traditat e tyre çlirimtare, por në injorancën e tyre.²⁶ Megjithatë, është vetë gazetari që e hedh poshtë këtë pohim, kur për të kuptuar se deri ku kishin shkuar përmasat e organizimit shqiptar dhe të koordinimit të tyre politik, në kronikat e tij dërguar nga terreni, i jep vend edhe një deklaratë të “Shoqërisë së Shqiptarëve” që vepronte në Paris (qershor, 1910).²⁷

Në Gjakovë, thotë ai, nuk gjeta asnjë fëmijë që shkonte në shkollën fillore, i cili të dinte turqisht²⁸, ndaj menjëherë arrin në përfundimin se fuqia e traditës familjare dominonte mes fëmijëve shqiptarë, dominonte edhe mbi formimin që merrej në shkollë.²⁹ Shqiptarët e Gjakovës, brenda në një kafene, bënëin përgjegjës për situatën e krijuar sulltan Abdylhamitin II.³⁰ Në Gjakovë askush nuk di turqisht, kurse në Pejë çdokush flet turqisht – shprehet ai.³¹

Sipas gazetarit xhonturk, njeriu më me ndikim në Kosovën e vitit 1910 ishte Isa Boletini.³² Në datën 5 qershor 1910, u mësua se Isa Boletini gjendej i plagosur në të dy krahët, në një shtëpi në fshatin Bara të

²² *Po aty*, f. 37-99. Përsa i përket shtrirjes territoriale të Vilajetit të Kosovës, shih: *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti / Vilajeti i Kosovës në dokumentet osmane*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2007, f. 147-155.

²³ A. Şerif, *Arnavutluk'da, Sûriye'de, ...*, f. 5.

²⁴ *Po aty*, f. 30.

²⁵ *Po aty*.

²⁶ *Po aty*, f. 12.

²⁷ *Po aty*, f. 4-5.

²⁸ *Po aty*, f. 10.

²⁹ *Po aty*.

³⁰ *Po aty*.

³¹ *Po aty*, f. 23.

³² *Po aty*, f. 10.

Malësisë.³³ Më 18 qershor, po nga burime të sigurta, u mësua se Isa Boletini bashkë me 20 trima të tij, i armatosur, ishte larguar për në Mal të Zi.³⁴ Gazetari turk shprehet se ai nuk kishte se çfarë të bënte tjetër në kushtet e shpalljes së shtetrrrethimit.

Në rrëfimin e tij për Isa Boletinin gazetari vazhdon:

“Kullat e Isa Boletinit ishin në rrethinat e Mitrovicës. Aty ai kalonte pjesën më të madhe të kohës. Zotëronte në masë të konsiderueshme pronë të paluajtshme tokësore. Për jetën që ka kaluar aty, për rrogat dhe për të mirat që ai ka përfituar nga sulltani, flitej shumë asokohe”.³⁵

Mitrovica e Sipërme quhet “Lagjja Saraj”. Interesant është fakti që autori bën fjalë vetëm për praninë e refugjatëve boshnjakë në këtë pjesë të Mitrovicës dhe nuk ka arritur të identifikojë popullsi serbe,³⁶ prezencën e së cilës e mësojmë nga burime të tjera.³⁷

Gjithsesi, me shumë vlerë është një konstatim që gazetari turk bën në Novi Pazar. Ai shprehet:

“Serbët dhe refugjatët e tjerë janë shumë punëtorë. Të tjerët janë dembelë, sikur jetesën e tyre e presin nga puna e këtyre. Përgjithësisht, fshatarët serbë nuk janë pronarë toke. Ata punojnë me gjysmatari tokat e boshnjakëve. Janë shumë të drobitur dhe të varfër. ... Nëpër fshatra të gjithë agallarët me ndikim janë boshnjakë. ... Fshatarët serbë, madje edhe në këtë moment, janë robër të boshnjakëve; boshnjakët, pasuritë dhe jetesën ia kanë borxh punës së fshatarëve serbë”. ....³⁸

Me pak fjalë gazetari turk i ka dhënë kuptim një realiteti që shpjegon një fenomen shumë të rëndësishëm në Ballkan, atë të ardhjes dhe të ngulitjes së çifçinjve të krishterë në tokat e agallarëve e çifligarëve myslimanë. Ky konstatim, që vjen nga terreni, në fakt shpjegon politikën zyrtare që shteti osman për shekuj kishte ndjekur ndaj pronësisë mbi tokën dhe mbi çifçinjtë e krishterë. Konkretisht bëhet fjalë për rajonin e Sanxhakut, por një realitet identik ka ekzistuar në Mitrovicën e Isa Boletinit, por edhe në Dropull të Gjirokastrës dhe në Vurg të Sarandës.

³³ *Po aty*, f. 14.

³⁴ *Po aty*, f. 22, 28.

³⁵ *Po aty*, f. 35.

³⁶ *Po aty*, f. 34.

³⁷ F. Musaj, *Isa Boletini (1864-1916)*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Historisë, Tiranë: 2004, f. 30.

³⁸ A. Şerif, *Arnavutluk'da, Sûriye'de, ...*, f. 39.

Pronësia në terma absolut e tokës në duart e elementit mysliman i hapi rrugë modelit të kolonizimit etnik të krahut të punës.

*

*   *

Askush në Stamboll, madje edhe në vitin 1910, nuk e pranonte faktin që tokat shqiptare po shkonin drejt shkëputjes përfundimtare nga shteti osman. Mentaliteti i një perandorie që nuk do të binte kurrë, dominoi edhe politikën zyrtare xhonturke. Megjithatë, gazetari turk në terren e pranon këtë realitet të ri që po shpërfaqej kur thotë: “Kosova, për mua tanimë ishte një vend i huaj. Do të desha të depërtoja në shpirtin e tyre dhe të shkruaj më gjerë”.³⁹

Marshimi i Isa Boletinit drejt Vlorës për të marrë pjesë në ceremoninë e Shpalljes së Pavarësisë, përtej dimensionit heroik, shënon një veprim me fuqi të madhe simbolike për shqiptarët. Prania e tij në Vlorë si përfaqësues i Kosovës përmyll aktin e përfaqësimit të të gjitha tokave shqiptare; ky realitet shënoi hapin përfundimtar në procesin e formimit të kombit shqiptar.

---

³⁹ *Po aty*, f. 13.